

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

טוראי מנחם בן-דוד ז"ל

בן שושנה ועשהאל

נולד בחדרה

בתאריך א' באב תרצ"ז, 12/7/1937

התגורר בירושלים

התגייס בינואר 1956

שרת בחטיבת הנח"ל

נפל בעת מילוי תפקידו

בתאריך ט"ז באדר ב' תשי"ז, 19/3/1957

נקבר בהר הרצל

אזור: ב חלקה: 5 שורה: 5 קבר: 3

הותיר אחריו הורים, אח ואחות

בן 20 בנפלו

קורות חיים

בן עשהאל ושושנה. נולד ביום א' באב תרצ"ז (12.7.1937) בחדרה. עודנו בגיל רך ידע טלטולים ונדודים שונים: זמן מועט שהה בשפיה, מקום שם שימש אביו כמורה, ולאחר-מכן - בקרית-ענבים, שם עבדו הוריו; ושוב - בטולוז שבצרפת, בה למדו הוריו בפקולטה למדעי הטבע והחקלאות שבאוניברסיטה; וכתום שנתיים שם - בחוות-הלימוד בתלפיות. לאחר שנה התגייס האב לצבא הבריטי, והאם, עם הילד, עברה למעלה-החמישה; אך בגמרו את גן-הילדים וכיוון שלא היתה שם כיתה א' עברו ההורים לגבעת-ברנר (האב כמורה והאם כעובדת בגן-הירק) ושם עשה שבע שנים תמימות. כשנתקבל האב כפקיד ממשלתי במשרד-החקלאות והמשפחה עברה ירושלימה נכנס מנחם לכיתה ח' של בית-החינוך על-שם ארלוזורוב, והמשיך לימודיו בבית-החינוך התיכון. אך גם כאן לא עשה בלתי אם שנה אחת - כי האוירה בבית, עיסוקי-האב יום-יום והסיפורים על העבר ועל המשפחה החקלאית הוותיקה - כל אלה, נוסף לאהבתו-שלו את עבודת-האדמה בכל נימי-נפשו, הוליקוהו למקום אחד: אל בית-ספר חקלאי. אז נתקבל לבית-הספר על-שם כדורי, בו למד עד סיימו את לימודיו. זמן-מה לפני עברו לשם היה מדריך ב"התנועה המאוחדת"

ארגון יד לבנים
סניף ירושלים

עיריית
ירושלים

וכחבר "עדת-הגליל" השתתף במחנות-עבודה שונים (בגבע, באיילת-השחר ובכפר-בלום). בסוף ינואר 1956 גויס מנחם לצה"ל במסגרת נח"ל, וכעבור זמן-מה, בשהותו עם חבריו בבית-העמק, באה הצעת-התנועה להוריד אותם לעין-רדיאן - יטבתה. מנחם התנגד לצאת להשלמת משק קיים ועוד מיום שעזב את גבעת-ברנר חלם על נקודה התישבותית חדשה ובתוך גרעינו נלחם על יציאה לעצמאות. מנחם תמך איפוא בהצעת הירידה לעין-רדיאן ודעתו נתקבלה, ובעצם ימיה הסוערים של מערכת-סיני ירדו החברים למקום-היאחזותם החדש. כאן ניהל מנחם את ענף הפלחה והמספוא, בו התמחה ב"כדורי". היה ספורטאי מובהק וזכה לכמה אותות-הצטיינות. השתתף בצליחת-הכנרת לרחבה ואף לארכה וגם בתחרויות-הצעדה של נח"ל והגיע עם קבוצת "החוף" לצעדה בהולנד ביולי 1956. אהב מוסיקה, ניגן בחליל ובאקורדיון והיה בעל קול ערב. כן אהב לסייר בארץ וכל חופשה מבית-הספר ומן הצבא היה מנצל לטיולים בה; בטיוליו התעניין בעיקר בהכרת-הצמחיה ובבעלי-החיים. אולם על סף התארגנותה של יחידת-נח"ל מוצנחת יצא מנחם למבצע נועז, שהיה גם אחרון-מבצעיו: בדרך לפטרה, ביום ט"ז באדר ב' תשי"ז (19.3.1957) נפל יחד עם שלושת חבריו-לסיוור מכדורי האויב האורב. הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי שעל הר-הרצל ירושלים. ב"שלושים" לנפלו הוציאו חבריו בעין-רדיאן-יטבתה חוברת לזכרו. בשנת תשי"ט הוציאו הוריו ספר בשם "עד עשרים", הכולל דברים עליו וצרור-מכתבים משלו. בעין-רדיאן הוקמה מצבת-אבן - "יד מנחם", ובדרך הערבה (כשני קילומטרים דרומה לבאר-מנוחה) - גלעד לזכר ארבעת החברים שנפלו בדרך לסלע אדום. ספריה לזכרו על נושא הטבע וידיעת-הארץ הוקמה בבית-הספר על-שם כדורי. פרס נודד לאליפות-הספורט בבתי-הספר החקלאיים נקבע על-שמו; כן תרמו ההורים פרס נודד לאליפות בשחיה בבתי-הספר היסודיים בירושלים.

א

„כדורי“, 3.7.54

שלום רב לך, ג' החמודה!

— — —

אנש עתה לענין שעליו רציתי לשאול אותך וזה בנוגע לעתיד עדת „הגליל“.

פה ב„כדורי“ דיברנו על צורת החיים בה היינו רוצים להמשיך. הקו הכללי שמתקבל הוא יציאה למשק עצמאי. זהו רצוני. ולפי דברי שאר החברה בנייה עדה פה — גם רצונם. אני חושב על זאת עוד מיום שעזבתי את גבעת-ברנר. יודע אני את כל הנימוקים המחייבים הליכה להשלמה, ובכל זאת התגבשה אצלי החלטת שאני יוצא לעצמאות. ועכשיו השאלה היא: האם גם שאר ה„חברה“ בעדה מעוניינים לצאת לעצמאות? אני רוצה לדעת אם בכלל מדברים על כך ב„קן“ או שמחים לגורל כפי שיפיל אותו האיחוד. כשדיברנו פה כמה חברים על הענין החלטנו לברר מה המצב בעדה ולנסות לשכנע את החברים לרעיון היציאה לעצמאות, ואני מקווה שזו לא תהיה בעיה, כיון שודאי לפחות חצי עדה מעוניינת בכך. אין לאיש „פיף“ (אני חושב) להשלים את נגריה הדיקטים באפיקים או את בית-החרושת לריבות בגבעת-ברנר. רוצים להקים משהו חדש.

כל זה טוב ויפה, אך גם אם כל העדה תרצה, הבעיה אינה פתורה: היא רק מתחילה. לעדה כעתנו, המונה, לקראת הנחל, נאמר אפילו שבעים איש, לא יתנו לצאת לעצמאות, כיון שזה מספר קטן, ובעיקר אם מורידים מזה אחוזים ומדריכים וכו'. ובכן, למרות כל הרצון הטוב, אשר נניח שישנו, לא יתנו לנו לצאת להתשובות (ושמעתי שיש לנו סיכויים להיות רק גרעין). דוגמה פשוטה לכך הוא גרעין „בתלם“ אשר מונה למעלה ממאה ועשרים ולכן הם יוצאים לעצמאות. על זה חשבנו והחלטנו שהעדה מוכרחה להתאחד עם איזה שהוא גוף ואנו חשבנו על קן צפון „לנגב“ (בתל-אביב). „הגליל“ ו„לנגב“ הם שני ניגודים באופן גיאוגרפי ונראה שלא יתאימו זה לזה, היות ויש גם ניגודים בין העדות בתנועה. קיימת מעין שנאה נסתרת בין שתי העדות שמקורה בהתחרות על המקום הראשון. אולם רק בצורה זו של איחוד אתם יש סיכויים שנצא לעצמאות. ידוע לי שיהיה קשה להתדיר לחברים את הרעיון הזה, ולכן החלטנו לשכנע אותם אחד-אחד, וממך, ג', הייתי רוצה לדעת — ראשית את דעתך-את, ושנית אם יש, לדעתך, לפי המצב בעדה, אפשרות להחדרת רעיון האיחוד הזה עם קן צפון.

יש ב„כדורי“ שנים מעט „לנגב“ — ר' ועוד אחד — והם יפעלו בעדה שלהם. אם האיחוד יצא לפועל, ג', יש כל הסיכויים ליציאה לעצמאות, ויש סיכויים להצלחה, כיון שיהיה מספר כדוריסטים גדול — וזה הקובע. אומר לך את האמת, ג': אם העדה

שלנו תצא להשלמה אינני יודע אם אמשיך אתה, כיון ששגוען זה (עצמאות) נתקע לי בראשי זה מזמן ולא יצא בנקל.

— — —

בתקוה להתראות בקרוב — ובאהבה

שלך,

ב

מושב צה"ל, יום ו', 3.9.1954

שלום, ג'!

כבר יום הששי וכלל לא הרגשתי איך חלפו הימים, פשוט, היום מלא מבוקר עד ערב. וכדי שתדעי במה המדובר — ובכן: צה"ל הוא מושב צעיר, ויש לי כאן קרובים אשר יושבים במקום שנתים וחצי. באנו, כל בני-המשפחה, לעזור להם קצת בעבודה במשק; כל שנה אנו עושים זאת למשך שבוע. יום-העבודה מתחיל בחמש בבוקר. אני חולב לו (למושבי-ניק) את שתי פרותיו כדי שיעשה שבוע אחד קצת חופש ויקום קצת מאוחר יותר. מיד אחר-כך קוצרים ירק ומגיעים לארוחת-הבוקר, ואחר-כך — עבודה במשק עד הצהריים, שוב חליבה, שיגה קצרה, עבודה עד הערב. בשמונה — חליבה שלישית והבאת החלב למחלבה, שהיא די רחוקה. הענין נגמר בתשע בערב, כשמתירים את הפרדה ומחלקים מנת-מזון אחרונה לבהמות. זהו, למעשה, יום-עבודה של מושבי-ניק. — — —

השעה בערך 10. גמרתי את העבודה ב-9, התרחצתי ואכלתי ועכשיו אני יושב בחוץ תחת החרוב שליד הבית וכותב לאור מנורת-„לופס“, כיון שחשמל עוד אין כאן. אתם ודאי מקפצים עכשיו ב„קן“ ושמים. הייתי רוצה להיות אתך עכשיו ב„קן“ ולשמות, אך טוב היה יותר לו היית את כאן. פשוט, כשיושבים תחת עץ-חרוב עתיק וגלי-הים הם היחידים המפריעים את השקט, מלבד נביחה בודדת או געיית פרה, זה שונה מן הריקוד ב„קן“ ולפעמים „שמח“ יותר. השתפך קצת הבחור, מה? — גיחא.

— — —

ג

„כדורי“, 22.10.1954

הי, ג'!

— — — אם את בכל-זאת רוצה את תכנית הטיוול — הרי

היא לפניך:

באותו יום שנסעתי מצרעה, לאחר שעה של עמידה תפסתי „טרמפ“ והגעתי לפנות ערב לתל-אביב. הסתבר שם שיש סטן

אחד וכי ג' אינו יוצא, הכינונו את הכל לטיול. בבוקר הסתבר שגם מ' וק' אינם יוצאים וכי אין מפה ואין כדונים למים. היינו שלושה: רם, סני ואני וארבע מימיות לנו — אחת מהן נוזלת והשניה חסרת-פקק; וכן היה לנו משקל ממוצע של 22 ק"ג לכל אחד — וכל זה מלבד 9 כיכרות-לחם שקנינו בבאר-שבע, וכן עלה המשקל ל-25 ק"ג.

יצאנו ב-10.00 בבוקר באוטובוס לבאר-שבע ומשם בטרמפים. לשדה-בוקר הגענו ב-4 בערך ולאחר משחק כדורגל עם תושבי המקום ושיחה עם פולה, אשתו של בן-גוריון, שכבנו לישון בסככה שהוקמה שם למטיילים על שם אחד מחמשת חללי פטרות.

יצאה ב-6.00 בבוקר לעין-מורפק, מעיין כ-7 ק"מ דרומה משדה-בוקר; מעיין זה נמצא בתחתית קניון גדול; היינו באותו הקניון גם בטיול של התנועה, אך לא הגענו עד המעיין. לאחר ארוחת-בוקר ומנוחה של שעה וחצי יצאנו בואדי-מורה, כל הזמן מזרח, ובשעות-הערב נסינו ממנו צפונה ונכנסנו בין המכתש הגדול וההר החלק, הלכנו עד מחצבות-הפוספטים, ומשם במכונית של חברת-הפוספטים עשינו עוד 6 ק"מ עד למחנה שלהם. התקבלנו שם מצוין. מפקד-המקום היה, כנראה, "מבסוט" מרעיון הטיול. כמובן לא סיפרנו לו שאנו מתכוונים להמשיך. הוא נתן לנו מיטות, ארוחות ערב ובוקר ומקלחת חמה.

המשכנו למחרת בלי סני שנפצע ברגלו. בבוקר ירדנו בואדי-ירקה, שם מצאנו גבים ועד הבוקר שלמחרת לא היו לנו מים, מלבד דלי קטן שמצאנו בשדה-בוקר שנלקח אלינו בדרך; הוא הכיל בערך 2 מימיות. ירדנו בנקב-אליהוד והגענו בשעות-הצהריים לבואדי-פוקרה. הורה-הר נמצא, כידוע, בואדי-פוקרה, כך שהנחנו את התרמילים בשפך ואדי-ירקה והלכנו רק עם הנשק והמים להורה-הר שהיה במרחק 7 ק"מ מאתנו. הגענו אליו — ועלינו, העליה תלולה מאד ונאלצנו להיאחז בידים ובצפרנים. אך לאחר מתיחות ואימוץ כל שרירי הגוף ועצביו עברנו את הצוק העליון שתלילותו כ-90 מעלות. למעלה הוספתי לשמות המעטים שהיו שם את שם "עדת הגליל" (את שמי אינני נוהג לכתוב). כתבנו שם "עדת לגנב-הגליל" עם מקף ביניהם. נקוה שעל כך לא ירגמו אותנו באבנים בעיר. לתרמילים הגענו כשהחשיך; לקתנום והמשכנו בחושך עד הכביש לאילת העובר בואדי-פוקרה. ישנו שם מתחת מעלה-עקריים. בזאת חשבנו לסיים את הטיול, אולם כיון שלא בא "טרמפ" כל הלילה, או ייתכן שעבר ולא התעוררנו, המשכנו בבוקר. הלכנו עד הגבים הראשונים בואדי-פוקרה, ולאחר ארוחת-בוקר המשכנו עוד כשעתיים בואדי עד הדרך הפונה למכתש הקטן. בדרך זו ובכלל בכל הדרך בטיול ראינו הרבה מאד יעלים וארנבות, אולם בהתאם לחוק וגם למצפון לא ירינו בהם. לפתח המכתש הקטן הגענו בצהריים, לאחר שאת הדרך אליו מואדי-פוקרה עשינו ב-55 דקות ב"חצי ריצה".

בתנועה עשינו אותה דרך כשלוש שעות. אכלנו בפתח המכתש ויצאנו ב-2.00 בערך לכיוון צפון, שם צריכה היתה להיות דרך-יציאה מהמכתש. הדרך ישנה, כנראה, אך אנו לא מצאנוה, וטיפסנו על הצוק. כידוע, יש למכתש שתי דרכים מלבד הוואי המנקו ואנו "סללנו", כנראה, דרך שלישית, אולם זה עלה

לנו בדלי שנפל לתהום. את העליה מהמכתש עשינו בשעתיים פחות רבע וכשהחשיך יצאנו ממנו ועד כביש סדום היתה לפנינו עוד כשעה של הליכה. בשעה 6.30 בערב הגענו לרוג'ום-אלי מרכב, היא גבעת-התצפית הנמצאת ליד כביש-סדום החדש, כ-25 ק"מ מסדום. כאן שכבנו לישון.

לאחר שלוש שעות של שינה התעוררנו מרעש מכונית-משא שלקחה אותנו לבאר-שבע. לאחר סעודה טובה במסעדה מזרחית בחצות הלילה הנחנו את עצמותינו בגן העירוני של בירת הנגב ולמחרת הגענו הביתה. אחר-כך נסעתי ל"כדורי".

הנה פירטתי לפניך את הטיול מאלף עד תו בצורה ילדותית למדי. נוסף לכך בודאי אינך מתמצאת במקומות ובדרכים והשמות ודאי אינם אומרים לך כלום. אם תקחי מפה, תוכלי להבין את מכתבי יותר. — — —

שלום ולהתראות בהקדם!

האהוב ומתגעגע,

ד

"כדורי", 17.11.1954

שלום, בת!

אני מבין ממכתבך שנתקיים בצדה דיון אישי על כל חבר. מה התוצאות? האם "שוחרר" משהו מהתנועה עקב דיון זה? שמא היה זה דיון שיגרתי, אשר גם אותם החברים שהודיעו שלא ימשיכו בקו התנועה שומרים על מקומם בעדה? חושבני שבזאת עושה התנועה טעות יסודית: כשיש גנע, מוטב לנתח' מיד עד שרשו ולהיפטר מאותם האנשים שאינם חושבים להמשיך. אסור לתת להם להיחסב עם העדה עד אחרי הנח'ל, היות ואז הם גוררים עמהם חברים טובים. עליכן מוטב לסלקם מהתנועה לפני היציאה להכשרה.

שלום ולהתראות!

שלך,

ה

13.10.1956

להורי היקרים ולילדים, שלום רב!

השעה שעת הצהריים ואני שוכב בחורשת-זיתים תחת עץ-זית מצל ושקוע בכתיבה.

החברים מפוררים כולם תחת העצים, כיון שבאהלי-הסיירים החום רב. אחד שוכב והוזה, אחד קורא, אחד משחק ואחד סתם ישן. ראשית, לאחר שבוע בשדה אני מוכרח לומר, שכל הסיפורים ששמעתי מהחברים על "סדרה" אין בהם שמץ של מציאות. על-כל-פנים בעיני מוצאים חיים אלה חן, למרות שקצת רצים בהרים ומשוטטים בלילות. אין מה לומר: לומדים להיות חיילים!

הדבר הראשון המורגש בחיי-השדה עכשיו הוא ההבדל שבין טירון לחייל, או נכון יותר — היחס מצד המפקדים לטירון ולחייל.

המפקד כאן הוא מפקד רק בזמן התפקיד ואינו „נטפל“ כשאין צורך. כתוצאה מכך מקדישים את כל המרץ לאימונים ואילו את הלילות והפסקות-הצהרים מנצלים לשינה ממש, בלי כל חשש להתיצבות עם חגור, משא ואוהל בשעות הקטנות והגדולות של היום.

החיים והאימונים מאורגנים כאן יפה, ולי, אשר זו לי הפעם הראשונה שאני עובר על חומר זה, יש ענין רב ורצון ללמוד. המספר 18, שהופיע בראש רשימת ההרוגים בקרב קלקיליה, מערער במקצת את ההחלטה בנוגע לישיבה במשק, למרות מה שאינני מכיר אישית איש מן ההרוגים. הידיעות שלי הן רק מעתון הערב של יום הששי. מי יודע מה עוד היה שם. אם כן, זו הרגשה לא נעימה בכלל לשבת במשק כשאחרים נלחמים ונהרגים. אך נושא זה נדוש כבר דיו בינינו במכתבים ובעליפה. אשתדל לחכות בשקט עוד ארבעה חדשים ואז אולי תשתנה ההרגשה. בינתיים מהלכות שמועות חדשות בנוגע לעתיד הגרעין. מדברים על ירידה לעיר-רדיאן לחמישה חדשים. הדבר עוד לא בטוח. בעיני זה מוצא חן. אמנם, מבחינה משקית-חקלאית נפסיד את ההכשרה בבית-העמק, אך חושבני שהפסדנו יצא בשכרנו מבחינה חברתית, ומבחינה האפשרות להסתדר בעצמנו, כשהבנות שלנו „מחזיקות את משק-הבית“, והבנים — את המשק החקלאי המצומצם ועוד תפקידים צבאיים. לא אמשך לבנות מגדלים באויר. נחכה ונראה.

אם אסכם בקצרה, הרי הרגשתי מצוינת כאן בשדה. לחופש אין סיכויים לצאת בחודש הקרוב. כשיתקרב החופש אכתוב לכם. „השפשוף“ די רציני, אך התנאים והיחס מעלים את המוראל, שגם בלאו הכי אינו נמוך.

אל תחכו להרבה מכתבים. לא בכל פעם באה התקפה כזו של היום. אולם, אתם יכולים לכתוב קצת יותר. הכתובת לחודש זה היא — — —

א' וח', גם אתם יכולים לכתוב משהו. אני אינני יכול לכתוב לכם את כל אשר אני עושה, אך אתם יכולים לכתוב לי. אתם זוכרים בודאי את היר-ארבל, שעליו טיפסנו כשהיינו בטבחה. עליו ועל ההרים שממולו אני רץ יום-יום וכשאני גומר לרוץ אין הטכסי של אבא מחכה לי למטה כדי לנסוע בחזרה לים, אלא צריך לחזור ברגל ואת הים רק רואים — להתרחץ אסור! אני מציע לכם איפוא להיות „מבוססים“ שאתם יושבים בכיתה וצריכים רק ללמוד. ספרו וכתבו לי, ומשכו גם את ג' אחיכם לכתוב. שלום ונשיקות לכולכם!

בנכם ואחיכם,

1

יום ג' 30.10.1956

להורים ולילדים שלום!

מובן שחייב אני התנצלות על איחור זה בתשובה למכתבכם, אך למה אתנצל? הסיבות הן רגילות ובלתי-משכנעות לחלוטין, כך שאנתר על חלק זה ממכתבי.

שמחתי מאד לקבל את מכתבכם, שהיה באמת מלא וגדוש והוציא אותי קצת מאוירה של חייה-השדה, בהם הייתי שרוי, לאוירת בית, שהרגשתי בחסרונה בחודש זה, יותר מאשר בכל זמן אחר עד כה.

מאז קבלת מכתבכם ועד היום הספיקו להשתנות הרבה דברים והרבה תכניות בקשר אלינו. אך דבר אחד משותף נשאר והוא: כאז כן עתה איני יודע מה תהיה כתבתי מחר.

— — —

בקשר לישיבה בעיר-רדיאן אני מוכרח לומר, ובפרט לחנה-לה, שאינני רואה אותה כאידיליה רומנטית, כפי שאת מתארת אותה. התיאור ניתן רק כדי להסביר מה בערך תפקידנו שם. על-כל-פנים ברור, שלמשך 5 חדשים נמצא שם ענין, בפרט שכבר הודיעו לנו על אילו תפקידים שיהיו לנו, שהם די מושכים „חברה“ בגילנו. בינתיים, לאור ההתפתחויות האחרונות, גם ישיבה בעיר-רדיאן נחשבת ל„ג'וב“. ובכלל קשה קצת להביע דעה על מה שנעשה, כיון שאי-אפשר לדעת לא רק מה יהיה מחר, אלא מה יודיעו במהדורת-החדשות הבאה. אבל יש להודות שכל זה, פלוס ההודעות המערביות, עושה רושם...

מעניין לדעת מה המצב בעיר ואיך מקבל הציבור את הדברים. היש פאניקה? כתבו בהזדמנות (כשתדעו את הכתובת).

כרגע הודיעו ברדיו על הפלת 3 מיגים. אחד מה „חברה“ כבר מספר משהו נוסף, כך שלהמשיך בכתובה קשה עכשיו.

שלום לכולכם וגם לילדים. להם אכתוב בהזדמנות קרובה ואענה על מכתביהם היפים והנחמדים, שנהניתי מהם מאד.

שלום ונשיקות לכולכם. המשיכו במכתביכם אלה (חושבני שלפני עיר-רדיאן לא נתראה).

שלכם,

2

יום א' 18.11.1956

שלום, יקרים!

יושב אני בחדרי על מיטתי (שולחן אין כאן), כשמסביבי עוד שלוש מיטות — בסך-הכל — ארבע בחדר.

אתאר בקצרה את החדר: חגורים ונשק תלויים על הקירות; שני ארונות-קיר — אחד לבגדים, שני לספרים, ובין כל הציוד הזה מתנדנדות שתי התמונות שהבאתי מן הבית וכובע אוסטרלי התלוי על מסמר בלילה, וביום תופס מקומו על הקרחת שלי. בדיוק כשניגשתי לתיאור הרצפה קופץ לו עכבר מתחת לדלת וחיש נעלם בחזרה. כנראה עשה זאת להמחשת התיאור... אולם, לסדר ולנקיון כאן אל לכם לדאוג. המשמעת הצבאית דואגת לכך על הצד הטוב ביותר...

אם אעבור בתיאורי ואצא מתחומי החדר — ובכן: לאורך הצריף בנויות רשתות-ברזל כפולות וביניהן מוכנסים שיחים. שעליהם מטפסים מים כל היום לשם קירור. כרגע אין זה דרוש (חורף!).

חצר-המשק כוללת מספר צריפים למגורים, שירותים, חדר-

אוכל ומספר סככות לבעלי־חיים — 200 עוף, כ־20 פרות שלפי מראן תשמשה, כנראה, בקרוב לקמח עצמות, עדר־צאן ושתי פרדות. מבנה נוסף הוא בריכת־שחיה (20×8 מ'), מבחינה גגנית ניכרים בשטח סימני־ירק, רחבת־דשא גדולה לפני חדרי האוכל ועצים מספר בשטח המחנה — בעיקר שיטות, אשלים ודקלים. עתה נשאר עוד לתאר את משק הצומח הכולל 70 ד' תמרים, שטח נוסף של רימונים ותאנים וכן עוד גידולי־מטע בכמות קטנה יותר, ג'יריק רציני, כ־50 ד', שטח נסיונות לפרחים, וממלכת־י אני — המספוא, התופס קרוב ל־100 ד'.

עד כאן התיאור של היש. שכחתי רק להוסיף שלושה טרקטורים: אחד בצפון בתיקון, שני — פורד מקולקל, שאינו פועל, ואחרון־אחרון חביב פרגוסון (רוצה — פועל, לא רוצה — עומד). כל זה, פלוס חוסר־מכונאי במשק מלבד שלנו (שמשון) ופלוס חוסר מפתחות במוסר, נותן תמונה קצת קודרת, בפרט ל„מספוא־ניק“ צעיר כמוני, שלא לדבר על כלים חקלאיים, שמצבם (של אלה שכבר ישנם) רע!

אך לא אפתח ברע, כיון שהתרשמתי הכללית שונה מזה לחלוטין.

התרשמתי הכללית ממה שנקרא משק בערבה היא למעלה מיכלתי לתאר. אולי עוד קצת מוקדם להתפעל, וברור שאני יודע, שמבחינה משקית תעבורנה שנים עד שמשק זה ישא את עצמו — ובכל־זאת, מבחינה חקלאית ומבחינה מדעית, יש ממה להתפעל. בתוך האבק הזה והיובש השורר כאן — שדה־אספסת כה רענן, גידולי ג'יריק, מטעים ועוד — כל זה מעורר למדי, בפרט למי שהערבה והאזור בכללו כה מוכרים, למי שהיובש, המלחות וחוסר הצמחיה אינם זרים.

את המשק מצאנו בשלבי־פיתוח: הרכיבו זה עתה צינור־מים, המאפשר השקאת מספר גדול של דונמים ופוחתו ענפיר שלחין, שעד כה היו רק בגדר נסיונות.

— — —

נמצאים כאן כמה אזרחים בעלי מרץ ורצון, שמשתדלים וגם דואגים שנהיה מבסוטים ונידבק מהתלהבותם. דבר זה כשלעצמו הוא מצוין, למרות מה שאת תכניותי־שלי קילקל, ובגלל השכלתי החקלאית נמנע ממני להיות בסיירת, דבר שערכו, תאמרו, הוא פחות מבחינה מדינית, אך מבחינת־שלי, כחייל בצה"ל, ערכו רב לתקופה הקרובה. המפקד כאן מחשיב מאד את הצד החקלאי של המקום והושיב אותנו, הכדוריסטים, בענפים וגם ישב לנו קצת על הכתפים, כך שאנו תקועים כהוגן... קשה לומר שהשלמתי עם המצב, אך מאידך גיסא הסיפוק בעבודה זו, כאן, הוא רב ובפרט שאין מי שמלמד, אלא שעלינו לרענן את תלמודנו־שלנו בעצמנו ולנצל מעשית. לדוגמה: האם לקצור מחר או לא? האם לדשן את הזון שורענו? ועלי להחליט בעצמי, ולבצע בעצמי — וכל זה מוסיף הרגשת אחריות. כי אם עד כה אפשר היה להתיחס לדברים ביתר קלות, היות והיה אדם שיתקן אחר־כך, הן בבית־העמק והן בכפר־בלום, הרי כאן אין זה כך.

— — —

הרגשתי כאן מרוממת. התקוה היא שיימשך כך. תכניות

לזמן שאחרי חמשת החדשים עדיין אינן נרקמות — על־כל־פנים לא אצלי. פשוט קצר הזמן מכדי לשפוט.

אני מודה כי למרות כל ההתפעלות והסיפוק אני פוול עדיין פזילות רציניות לכיוון הסירת ולו רק לתודש־חדשים, כדי להכיר את סיני לפני החזרתו.

נשיקות חמות לכולכם,

מבונכם אוהבכם,

ח

יום ד', 12.12.1956

שלום לכם, זאטוטים (בצחוק)...

קיבלתי את מכתביכם ונהייתי מאד. הפעם היו אלה רק מכתבים שלכם והם באמת היו מקצים ומעודדים.

כיון שסיפרתם לי על הנעשה אצלכם, החל בחגיגות־החנוכה, התנועה והחצר, אספר קצת אני לכם על הנעשה כאן וקצת על הערבה. אפתח בחגיגות־החנוכה. אולי יקשה לכם להאמין, אך השנה לא חגגתי את חגיגות־החנוכה ובאמת אינני יודע אם היום עוד מדליקים נרות או לא. את חגיגות־החנוכה מציינים, בדרך־כלל, שני דברים מלבד הדלקת הנרות: הראשון הוא בוא החורף, והשני — החופש הניתן תמיד בבתי־הספר. נרות לא הדלקנו כאן, כיון שאין לנו חנוכיה ולא בית. אנו לנים בחוץ והרוח החזקה אינה מאפשרת הדלקת נרות. גם חופש לא קיבלנו. ואשר לגורם השלישי — הגשמים: באזור זה הם מועטים מאד — ולכן לא הרגשתי כלל בבוא חגיגות־החנוכה ובעברו. דבר אחד בלבד הזכיר לי כי חנוכה עכשיו, והוא: בית־הכנסת שנשרף כאן באילת עקב הדלקת נרות. אולם זה דמה קצת יותר ל"ג בעומר מאשר לחנוכה...

ביקשתם ממני — ובצדק — לספר לכם היכן אני מסייר ומה אני רואה. אעשה זאת בקצרה.

ביתי הקבוע הוא קטן מאד, יושב על 4 גלגלים ונקרא „גיפ“. כל אשר לי — בגדים, שמיכות, ארון ומיטה — הכל מונח על הגיפ. חוץ ממני גרים באותו בית עוד שני אנשים על כל צידום. אך אל תחשבו כי אני ישן בתוך הגיפ. אנו מסיירים יום־יום בשטחים שונים ובלילות שומרים על מקומות שיש לשמור עליהם. את סיני כולו לא הספקתי לעבור. אנו נמצאים בעיקר באזור מצומצם. הספקתי לבקר בראס־אל־נקב, כונתילה, תמד, נחל ובאיי האלמוגים, דרומה קצת מאילת. הסתכלו במפה ותראו היכן נמצאים מקומות אלה. כן עברנו ואדיות נהדרים, אשר רגל אדם לא דרכה בהם זה מזמן, ואולי מעולם לא. ואילו הגיפ מהלך בהם ממש כמו גמל, עולה סלעים ויורד מצוקים. כאילו היה זה כביש.

כל המקומות שאנו עוברים בהם ריקים מאדם, לא כמו עזה ואל־עריש, שבהם נשארו התושבים. כאן הכל שומם כיון שזהו מדבר ממש ואם אין גישה למרכוזים ולנאות־המדבר, מקום הימצאות המים, אין אפשרות חיים במדבר וגם הבידואים שהיו במקומות אלה נדדו לאזורים אחרים. הצמחים כאן מועטים מאד ונמצאים רק באפיקי הערוצים והם על־פי רוב צמחים יבשים

בעלי עלים מועטים, כדי שיוכלו להחזיק מעמד ביושב הרב, כיון שגשם באזור זה כמעט ואין. אוכל לספר לכם רבות על מדבר זה ודרך החיים של בעלי החיים בו, החל בחרקים ובצמחים וכלה בבני-האדם — אם רק תגלו ענין בכך.

נושא נוסף שאספר לכם עליו, אולי במכתבי הבא, הוא: עולם של מיליוני בעלי-חיים בגדלים ובצבעים שונים, המצויים בתחתית ים-סוף.

אסיים בזאת את מכתבי, חושבני שסיפרתי לכם קצת על חיי כאן. אין אני נמצא כרגע בעיר-רדיאן, אך ייתכן שעוד השבוע ייגמר כל "הכסף" הזה ואני אחזור לטפל במספוא בעיר-רדיאן. אני מקווה שמילאתי במכתבי זה את דרישותיו של א' ואת סקרנותה של אחותי החמודה. ספרו גם קצת לאחיכם ג' והיעזרו בהורים בהבנתם והכרתם של המקומות והמדבר.

בקשו מההורים סליחה בשמי כי כתבתי הפעם רק אליכם וספרו לאבא כי תיאורו במכתבו אלי על הרוח המדברית המשחקת בתלתלי בנו התקלקל לתקופה של חדשים-שלושה — כי בנו "עשה קרחת", כדי שהאבק המדברי לא ישב קבע בין תלתליו... מסרו שלום להורים ולח' שלום ונשיקות לכם.

מאחיכם אוהבכם,

ט

עיר-רדיאן, 26.12.1956

להורי היקרים, שלום!

קיבלתי את החוברות ואת מכתבכם. כן קיבלתי את הכובע המשובח שהוא כאן חיוני מאד. הוא עוזר לשמור על הפדחת שלי מגליהקור המצויים באזור זה לרוב. חזרתי שוב לחיי השיגרה בעיר-רדיאן ונפרדתי מחיי-הסיירה המגוונים יותר. לומר את האמת: הצטערתי קצת ואני מנסה לחזור להתלהבותי הקודמת למקום. אם לפכם בקצרה לא הספקתי לעבור הרבה עם הסיירה.

בינתיים מתחילים לדבר על קשירת עתיד ההכשרה במקום זה, וכהכנה לכך נערכת סדרת הרצאות של מרכזי-הענפים על עתיד הענפים ועתיד המשק בכלל. ה"חברה" הגימנוזיסטים מתלהבים מאד מהמקום כיון שהם כאן עצמאיים יותר ומרגישים את עצמם כעובדים בשלהם. כמובן, הרגשה זו קיימת גם אצלי, אך מאידך גיסא רואה אני שאין זו חקלאות של ממש, אשר למדתי ואשר מטרתה, בסיכומו של ענין — התמורה. כאן זהו יותר ענין לחוקרים ולגסיונות. בני-אדם אלה מסתפקים בראיית שדה-אספסת ירוק, בלי להתחשב שהוא חי לא מהקרע, אלא מהדשנים והובל שהצמחים מקבלים. עכשיו מתחילים להרחיב את השטחים והם מקבלים קצת צורה של משהו מעשי יותר, התמונה שמחבלת ממכתבי היא קצת קודרת. אך אינני בטוח שבאמת כך הדבר, כיון שבמקרים רבים אני חושבים שתופעה מסוימת היא תוצאה מהתנאים במקום (אקלים, קרקע, מים), שעה שהסיבה,

לאמיתו של דבר, תלויה בטיפול. גם אצל חקלאים מנוסים בצפון לא כל דבר מצליח. וכאן במקום זה, שהתנאים האובייקטיביים קשים מאד, מצטרפים גם תנאים סובייקטיביים של חוסר טרקטור, חוסר כלים וכו'. מקווים שעם הקמת ישוב-קבע לא תהיינה בעיות כאלה, שאחת הרציניות בהן היא חילופי אנשים.

את דעתי ביחס להישארות במקום לא סיכמתי עדיין. אינני חושב "לחתום כאן קבע" לפני סיום השירות, כלומר על חשבון האימון המתקדם. דבר זה עלול לבוא כהצעה, משום שהתנועה מתכוונת להקים כאן ישוב-קבע באביב 1957.

— — —

בזמן האחרון גדולה התנועה בסביבה עקב בניית קרהנפט. אין אני מרגישים את עצמנו מנותקים כל-עיקר. בקו עובדים בכיוון צפונה ארבעה "בגרים" גדולים במשך כל שעות-האור. דרך הערבה הומה כרחוב אלנבי בתל-אביב. מכוונות גדולות מביאות צינורות, אחרות עוסקות בסלילת דרך. בקיצור — שמחה וששון. גם המפעל בתמנע, שעוד לפני שנתיים הסתכם בצריף ירוק אחד, הפך לכפר שלם, המעסיק בבנייתו כ-600 פועלים. אילת העיר גם היא התפתחה מאד — ובכלל הגיע הזמן שתבוא לבקר. אמא, שהיתה כאן לפני מספר שנים, ודאי תתפעל מאד. ח', גם את יכולה לקפוץ פעם, לא תצטערי!

אבא, אמנם אני קורא כאן עתונים, אך קטעי-העתונים שאתה שולח מוסיפים הרבה. לא תמיד אני קורא אותם בעתון, ומלבד זאת, כשאני יודע שהם עברו סלקציה, הקריאה היא אחרת.

— — —

שלום לכם וגם לילדים.

שלכם אוהבכם,

• 16.3.1957

למשפחה היקרה, שלום רב!

מוצאי-שבת, יושבים אני בהדרו של אחד מן ה"חבריה" ומאזינים לצלילי הרדיו, ולמרות שהקצב הוא ספרדי סוער מצאתי את הזמן כמתאים להידחק לקרן-זווית עם הפלוק והעט ולרשום אליכם מספר שניות שלא הספקתי, משום-מה, לכתוב קודם-לכן. כשבוע עבר מיום בואי ולא הספקתי לשבת בשקט אף דקה. ההתרוצצות החלה ביום בואי. עוד באותו לילה יצאה מכונית למשימת חילוץ עמוק בתוך סיני. על אף היותי עייף מן הדרך התגנבתי למכונה וגיליתי את עצמי רק כעבור חציונים — בסיני...

תגידו — ובצדק — כי לא הוגן הדבר להסתלק מהמקום ולהתגנב לטיול לאחר חופשה כזאת, ולאחר רשות שניתנה על-ידי המ"פ לנסיעה לשרם-א-שיך (מפרץ שלמה). גם אני חשבתי כך, אך החלטתי "לקחת" את הסיכון, בדעתי שעוד באותו יום נסגרים השערים והם בשבילי.

• מכתבו האחרון שנשלח שעות אחדות לפני צאתו לדרך לפטרה.

אסיים מכתבי מספר מלים לילדים.

לאחי החביבים, שלום ונשיקות!

קשה לי כאן להתרכז ולכתוב לכם מכתב מפורט וארוך. אספר לכם רק בקצרה על טיול נחמד שערכתי בסיני יום לפני פיגיוו הסופי.

מסרתנו היתה להגיע לנוה-מדבר, שעל קיומו היה ידוע אלא שלא נמצא בשטח. לשם כך נסענו תחילה בדרך חטיבה 9, שעליה ודאי שמעתם, ומצאנו בדרך 6 מתוך 9 מכוניות שנתקעו ונשארו במקום וכן התגלגלו בשטח חלקי מכוניות מצריות וציוד שונה, אך נפש חיה לא פגשנו. עברנו קילומטרים רבים של מדבר, לא מדבר-חולות אלא הרים חשופים המתנשאים לגובה רב בבתי אחת ומצטיינים במיוחד בצבעיהם הרבים ובתלילותם. ופתאום, בתוך מדבר רחב זה אשר לא מצאנו בו אף טיפת-מים במשך כמה שעות נסיעה, התגלה לעינינו עין-תמר ואחריו עוד אחד ועוד אחד ועוד רבים ותחתיהם זרמו מים חיים, אשר ניתנו לצדדים בעבור המכוניות. וכך 7 קילומטרים של מים ותמרים וביניהם עוד גידולים שונים, רימונים, שעורה, טבק ואף שיחי עגבניה. במקום זה פגשנו גם מספר בידואים רזים וכחושים ולהם עדרי-צאן ועזים הכחושות מהם. אך הם ברחו לואדיות בפחדם מאתנו. בנוה-מדבר זה שכחנו אך לרגע כי במדבר אנו, אולם כעבור 7 ק"מ של נסיעה נפסק הכל בבתי-אחת ושוב נמצאנו במדבר, וכאילו לא היו המים והעצים ולא נשאר מהם זכר. נותרנו שוב למרגלות הרים קדומים וחשופים, אשר מעולם לא כוסו מים ונחשבים להרי-יסוד, כלומר: מיום בריאת העולם לא עבר עליהם כל שינוי ולא צמח עליהם שום דבר (בקשו מההורים ויסבירו לכם מה הם "הרי-יסוד").

למזלי לקחנו אתנו את צלם העתון "במחנה" ואצלו בתל-אביב נמצאות עתה תמונות רבות מסיוור זה. בהזדמנות אקח אותן ואראה לכם.

הנני ממחר לצאת לעבודה ולכן החפזון בכתיבה. ספרו על הנעשה בבית, ואיך מרגישה את, "אחותי הקטנה", בוילה הפרטית שלך?

נשיקות רבות לכם ולאחיכם הקטן, אשר בודאי לא יבין את כל המסופר. להתראות בפסח אצלי, בעין-רדיאן.

אחיכם ובנכם אוהבכם,

חשבתי כי אבלה ימים מספר במעצר, או אצטרך לשאת באיזה עונש צבאי אחר, ולא הייתי מתרשם אילו נעשה הדבר. אולם, משום-מה עברו על הענין בשתיקה. כנראה שההעזה שבדבר עשתה רושם על המחליט בענין. מיד בתום פרשה זו החלה פרשת "יום אילת", שריתקה אותנו ליומים "משוגעים", מלבד החזרות למצעד ולמסכת שהיו לפני-כן. לגבי ידי — התבטאו כל ההכנות רק ביום אחד, עקב אי-היותי במקום.

"יום אילת" עצמו עמד ברמה גבוהה בהתחשב בנתונים של עיירה קטנה ומבודדת זו, אשר מעטים מאד מתושביה יודעים בכלל מהו הוי"ה-ארץ.

את המפקד הצבאי קיבל אלוף לסקוב ומלבד המפקד היתה תהלוכת הישגים, ש"עין-רדיאן" הופיעה בה בוצוג של טרקטור ופלטפורמה הנושאים את פרי המקום ומקושטים נאה. עצרת-עם ונואמים, כמובן, לא חסרו (כשהתעוררתי באמצע מנו החברה את הנואם השביעי...). ושוב מוכרח הייתי להיזכר במסיבת פתיחת הצעדה של ארבעת הימים בעיר נימיכן שבהולנד ובטקס הנחמד שם, שהיה באמת נחמד, למרות שלא נאמרה בו אף מלה אחת ולא נשא בו אף נאום אחד. החג נסתיים בתחרויות ספורטיביות ובהופעת להקת הנח"ל, שהעלתה בהרבה את הרמה.

עם סיום העמוד הקודם כבה גם הגנרטור ואת המכתב אנוכי ממשיך היום, יום ב' (18.3.1957), בהפסקת הצהריים. מזג-האוויר כאן חמסיני ובשעות-הצהריים אין עובדים. בינתיים חזרתי קצת למסלול, אך אפשר לומר כי אחרי חופשה זו והפגישה המחודשת עם נוף הארץ "בצפון", קשה יותר החזרה ל"מדבר", לא מבחינה גופנית, חלילה, אלא מבחינת היחס לדברים וביחוד לרעיון הישראותנו כאן. עם כל ההערכה למקום נראה לי שיותר ממספר שנים לא נחזיק כאן מעמד. וכבר אמרתי, כי מוכן אני להישלח לעזרה למקום כשנהיה במשק מבוסס משלנו כדוגמת האיחוד-ניקים מדגניה, מגבע ועוד.

חגיגה-פורים אצלנו עדיין לא נחוג. המסיבה בימים הקרובים. כן מתחילים לדבר בכיוון הצעתך, אבא, על "סדר" משותף עם ההורים. מובן שמתעוררות בעיות רבות, והראשונה, שעליה כבר דיברתי עם מספר הורים כשביקרתי בעיר, היא: בעיית ההוצאות הרבות הכרוכות בדבר והמאמץ הרב. מצד ההורים לא עלה הענין על פסים מעשיים, אך יש היענות לדבר.